

Viipurin pamaus oli iso jytky

■ Viipurissa sattui myöhäissyksyllä 1495 tapaus, joka on puhuttanut kansaa ja askarruttanut tutkijoita jo puoli vuosituhatta.

Pekka T. Heikura

Alkusyysäksen Viipurin pamaukselle antoi **Iivana III** (1440–1505), Moskovan taitava suuriruhtinas, joka teki maastaan yhtenäisen, voimakkaan valtion ja itsensä ensimmäisen koko Venäjän hallitsijan.

Syystäkin **Iivana Suureksi** kutsuttu monarkki valloitti 1470-luvulla muun muassa Novgorodin, Ruotsi-Suomen vanhan rajanaapurin. Sen jälkeen suuriruhtinas päätti ottaa haltuunsa myös tuottoisan kaupan, jota Venäjä kävi Suomenlahden kautta, ja lakkautti kauppaa hoitaneen Hansaliiton toiminnan Novgorodissa.

Vuonna 1492 Iivana rakennutti lahden etelärannalle Narvajoen suuhun Ivangorodin, vankan linnoituksen, jota suomalaisittain kutsutaan Iivananlinnaksi. Kun Venäjä saisi vielä Viipurin, se hallitsi koko kauppareittiä.

Virallisena syynä hyökkäykselle Viipuriin Iivana päätti käyttää rajariitoja, joita hän oli käynyt Ruotsin kanssa. Kiistely johtui siitä, että suomalaisasutus oli pikkuhiljaa työntynyt vuonna 1323 solmitun Pähkinäsaaren rauhan rajan yli itään alueille, jotka venäläiset katsoivat omikseen.

Vuonna 1493 Iivana sai suunnitelmalleen yllättävän kumppanin: Tanskan kuninkaan **Hannu I:n** (1455–1513) – joka Kalmarin unionin johtajana oli virallisesti myös Ruotsin hallitsija.

Hannua kuitenkin hiersi, ettei hän ollut saanut asemaansa pohjoisessa naapurissa vakiinnutettua, vaan tosiasiallista valtaa Ruotsissa piti valtionhoitaja **Sten Sture**.

Viipuri on sitten vuoden 1495 vaihtanut omistajaa useammankin kerran, mutta linna seisoo yhä paikallaan. Kaupunkia ympäröinyt muuri on sen sijaan lähes kokonaan purettu pois.

Keskiajan Ribbentrop-sopimuksen toinen osapuoli, Tanskan Hannu I, halusi kuninkaaksi kuninkaan paikalle.

Ensimmäinen kuva Viipurin pamauksesta on ikuistettu Olaus Magnuksen (1490–1557) laatimaan yksityiskohtaiseen Pohjoismaiden karttaan, joka painettiin Venetsiassa vuonna 1539. Kartalla torni räjähtää komeasti.

➤ ➤ ➤

Niin kilpailevien kirkkokuntien edustajat, roomalaiskatolinen Hannu ja ortodoksiuskoinen Iivana, päätyivät odottamattomaan yhteisymmärrykseen.

Iivana saisi kaapata Viipurin, kunhan sitten voittajavaltion edustajana nostaisi Hannun tukevasti Ruotsin valtaistuimelle. Sen jälkeen päätisivät taas vuoden 1323 raja ja rauhanehdot.

Oman aikansa **Molotov–Ribbentropin** sopimus oli solmittu, kuten asiaa on myöhemmin kommentoitu.

Suurhyökkäys 30. marraskuuta

Usean ruhtinaan johtamat Venäjän joukot vyöryivät rajan yli syyskuussa 1495 ja saartoivat pian muurin ympäröimän Viipurin kaupungin ja linnan.

Venäjän tuolloinen armeija kuului aikansa moderneimpiin. Piirittäjien valttikorttina oli tykistö ja sen jopa 8-metriset tykit, jotka oli valettu kuuluisan italialaisen tykkimestarin opastuksella.

Piiritysjoukkojen vahvuudesta ei ole varmuutta, mutta läntisissä lähteissä mainittu 60 000 miestä lienee kuitenkin liioiteltu luku.

Viipurissa ei Iivanan ja Hannun oudosta sopimuksesta tiedetty eikä ainakaan piitattu, vaan kaupunki ryhmittyi oitis puolustusasemiin.

Puolustusta johti Viipurin linnan kokenut komentaja **Knud Posse** (n. 1440–1500), jolla oli käytössään eri arvioiden mukaan 1 500–3 000 miestä. Possen oikeana kätenä toimi saksalainen palkkasoturipäällikkö **Hartwig Winholt**, jonka alaisuudessa oli noin 500 henkeä.

Ankaralle tykistötulelle puolustajat eivät mahtaneet mitään. Viikkojen vieressä itäisen muurin kuudesta tornista kaksi sortui kokonaan ja kolmanteen, Andreaxen torniin, ilmestyi ammottavia aukkoja.

Venäläisten hermostukseksi viipurilaiset kuitenkin pitivät yhä pintansa. Piiritysjoukoissa taas alkoi esiintyä ruttotapauksia, talventulo painoi päälle, ja huolto oli sen myötä hankaloitumassa.

Marraskuun 30. päivän aamuna – päivälleen 444 vuotta ennen talvisodan syttymistä – hyökkääjä lähti siksi rynnäkköön, jonka oli määrä olla Viipurille kuolinisku.

Piirittäjät syöksyivät muureille, kiipesivät rynnäkkötikapuita pitkin ylös ja tunkeutuivat ampumastaan reiästä sisään Andreaxsen torniin.

Ja sitten pamahti.

Noitakeinoja helvetinkattilassa

Mitä tarkkaan ottaen tapahtui, on jäänyt mysteeriksi.

Pamauksen todennäköisin selitys on, että Posse ja Winholt sytyttivät torniin varastoimansa pien ja ter- van tuleen, mikä aiheutti voimakkaan roihun ja valtavasti savua. Osa hyökkääjistä ilmeisesti paloi elävältä, ja loput syöksyivät silmittömästi pakoon.

Keskiajan maailmassa eläneet ihmiset pitivät yllättävää voittoa ihmeenä. Mitä laajemmalle tieto sankarillisesta puolustustaistelusta ja sen ällistytävästä päätöksestä levisi, sitä mielikuvituksellisempia muotoja tapaus alkoi saada.

Moni uskoi vilpittömästi, että Knut Posse oli saanut pamauksen aikaan noitakeinoin. Arveltiin, että tämä oli saattanut tehdä yhteistyötä jopa itsensä vanhan kehnon eli paholaisen kanssa.

Vahvojen huhujen mukaan Posse oli keittänyt valtavassa ”helvetinkattilassa” seoksen, joka sisälsi ”kilpikonnia, käärmeitä, elohopeaa, lipeää ja kalkkia”. Kun keitos kiehahti, silloin räjähti.

Tarina helvetinkattilasta liittyyneeseen siihen, että Viipurissa on jonkinlainen suuri pata tai kattila näyttelyesineenä ollutkin. Astia on jopa ikuisitettu Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa säilytettävään piirroksen, jonka laati Viipurissa vuonna 1672 vierailut taiteilija, antikviteettikollegion asessori **Elias Brenner**.

Todistettavasti olemassa ollut esine kuitenkin katosi, kun venäläiset vihdoinkin vuonna 1710 onnistuivat Viipurin valtaamaan. Ehkäpä Posse ”helvetinkattila” vielä joskus löytyy jostakin venäläisestä museosta.

Perimmäinen syyppä Viipurin pamauksen oli Venäjän suuriruhtinas Iivana Suuri, joka halusi laajentua länteen.

Järisyttävälle tapahtumalle ja venäläisten joukkopuolelle löytyi pian myös uskonnollinen selitys.

Turun piispana vuosina 1489–1500 toiminut **Maunu Särkilahti** kirjoitti kohta tapauksen jälkeen asiasta raportin Uppsalan piispalle.

Kirjeessään Särkilahti kuvaili, kuinka Viipurin taivaalle oli taistelun aikana ilmestynyt loistava Pyhän Andreaxsen risti. Vihollinen oli säikähtänyt ristiä niin, että oli saman tien pötkinyt karkuun.

Korkeuksissa säihkynyt Andreaxsen risti on mainittu myös toisessa aikalaiskertomuksessa *Sturenkronikassa*. Lähde ei kuitenkaan liene täysin luotettava; sen mukaan pamauspäivänä kaatui kaikkiaan kaksi suomalaista. Venäläiset puolestaan olisivat menettäneet piirityksen aikana 9 000 miestä.

Ristiteorian painoarvoa taas laskee se, että Andreas on Venäjänmaan suojelupyhimys, jonka symboli tuskin olisi ajanut hyökkääjää pakosalle vaan pikemminkin kohottanut tämän taistelumieltä.

Kauaskantoinen pamahdus

Viipurin pamauksen arvoitus puhutti ja askarrutti vielä satoja vuosia tapahtuman jälkeen.

Ruotsalaista kirjailijaa ja historioitsijaa **Johannes Messeniusta**

(1579–1636) alettiin vuonna 1616 epäillä salaisen jesuiittajärjestön jäseneksi. Maanpetturuuden perusteella hänelle lyötiin 20 vuoden kirjaimellinen linnatuomio, jonka hän kärsi Kajaanin linnassa.

Pitkinä tyrmävuosina Messeniuksella oli aikaa miettiä myös Andreaxsen tornin tapausta. Lopulta hän tuli päätelmään, että Knut Posse sai pamauksen aikaan ”ruudilla ja sarvella”.

Piispa ja professori **Andreas Rhyzelius** (1677–1761) puolestaan kertoo, että Posse seoksessa oli ruudin ja tulikiven lisäksi myös eräitä muita, salaisia ainesosia.

Toinen valistuksen ajan tiedemies, väitöskirjansa Uppsalassa vuonna 1740 julkaissut **Antonius Bahde** esittää, että Posse oli itse asiassa räjähdemaalammattilainen, joka oli nuoruudessaan opiskellut Pariisin yliopistossa sekä kemiaa että fysiikkaa.

Tosiasiasa Posse nuoruudesta ja opinnoista ei tiedetä mitään.

Marraskuun 30. päivän tapahtumat ratkaisivat joka tapauksessa Viipurin kohtalon. Syystä tai toisesta venäläiset perääntyivät, hyökkäys lamaantui, ja muutaman päivän kuluttua piiritysarmeija aloitti vetäytymismarssin.

”Vanhaksi vihaksi” kutsutut kärhämät jatkuivat muualla. Venäjä ei kuitenkaan kyennyt valloittamaan myöskään Olavinlinnaa, jonka linnanvouti **Pietari Kylliäinen** (k. 1510) sisukkaasti piti suomalaisilla.

Vihollisuudet Venäjän ja Ruotsi-Suomen välillä päättyivät vuonna 1497 solmittuun rauhaan. Iivanan sotaretki jäi vaille tulosta.

Hänen liittolaisensa Hannu sen sijaan onnistui kuin onnistuikin saamaan Ruotsin kuninkuuden, joskin vain muutamaksi vuodeksi. Kun ”Ribbentrop-sopimus” paljastui maan valtaneuvostolle, hallitsijaksi palautettiin pikavauhtia Sten Sture.

Viipurin piirityksen lopputulos oli Euroopan mittakaavassa merkittävä. Venäjän eteneminen länteen pysähtyi tällä suunnalla yli 200 vuodeksi. □

Kirjoittaja on historioitsija ja vapaa toimittaja.